

XƏZƏR DƏNİZİNİN AZƏRBAYCANA İQTİSADI TƏSİRİ

B.H. Abduləziz

Doktorant

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi
akademik H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu
aziz.bashiroff@gmail.com

Məqalədə “Xəzər dənizinin Azərbaycan iqtisadiyyatına iqtisadi təsiri” başlığı altında Xəzər dənizinin Azərbaycan iqtisadiyyatına verdiyi töhfələr və təsirlər araşdırılır. Xəzər dənizi həm regional, həm də beynəlxalq müstəvidə strateji mövqeyə malikdir və Azərbaycana müxtəlif iqtisadi sahələrdə, xüsusilə enerji sektorunda mühüm faktora çevrilməyə imkan verib. Bu araşdırmada Xəzər dənizinin Azərbaycan iqtisadiyyatına çoxşaxəli təsiri, o cümlədən onun təbii ehtiyatları, ticarət yolları, infrastruktur layihələri və ekoloji amillər təhlil edilir və bu əlaqələrin iqtisadi və siyasi əhəmiyyəti vurğulanır. Bu tədqiqatın məqsədi Xəzər dənizinin Azərbaycan iqtisadiyyatına iqtisadi təsirlərini təhlil etməkdir.

Əsas qənaət ondan ibarətdir ki, Xəzər dənizi Azərbaycanın enerji sektorunun inkişafına böyük töhfə verir. Neft və təbii qaz hasilatı iqtisadi artımı dəstəkləyir və dövlət gəlirlərini artırır. Azərbaycan Xəzər dənizində həyata keçirilən infrastruktur layihələri sayəsində ticarət və logistika sahəsində böyük irəliləyiş əldə edib. Bu, regional və beynəlxalq ticarətdə mühüm rol oynayır.

***Açar sözlər:** Xəzər dənizi, Azərbaycan iqtisadiyyatı, enerji sektoru, iqtisadi şaxələndirmə, geosiyasi əlaqələr*

Giriş

“Xəzər dənizinin Azərbaycana iqtisadi təsiri” mövzusu bir sıra amillərə görə çox aktual və vacibdir:

Geosiyasi əhəmiyyəti: Xəzər dənizi regionda əsas geosiyasi mərkəzdir və Azərbaycan da daxil olmaqla bir çox ölkə ilə əhatə olunub. Onun əhəmiyyəti təkcə iqtisadi deyil, həm də geosiyasi əhəmiyyətə malikdir və onu təhlil üçün həlledici sahəyə çevirir.

Resurs zənginliyi: Xəzər dənizi əhəmiyyətli neft və təbii qaz ehtiyatları ilə tanınır. Azərbaycan neft-qaz sektoruna böyük investisiyalar yatırır və bu resursla bağlı iqtisadi faydaları və çətinlikləri anlamaq vacibdir.

İqtisadi Diversifikasiya: Xəzər dənizinin Azərbaycana iqtisadi təsirinin qiymətləndirilməsi ölkənin uzunmüddətli iqtisadi dayanıqlılıq üçün mühüm hədəf olan neft və qazdan kənarda öz iqtisadiyyatını şaxələndirmək səylərinə işıq sala bilər.

Ticarət və Nəqliyyat: Xəzər dənizi Azərbaycan üçün nəqliyyat marşrutu və ticarət əlaqəsi rolunu oynayır, onu digər Xəzəryanı dövlətlərlə və ondan kənarda birləşdirir. Bu əlaqələrin iqtisadi nəticələrini başa düşmək çox vacibdir.

“Xəzər dənizinin Azərbaycana iqtisadi təsiri” mövzusunda işin məqsədləri aşağıdakıları əhatə edə bilər:

İqtisadi Faydaların Kəmiyyəti: Azərbaycanın Xəzər dənizindən əldə etdiyi birbaşa iqtisadi faydaların, məsələn, neft və qaz hasilatından əldə olunan gəlirlərin təhlili və milli iqtisadiyyata təsirinin qiymətləndirilməsi.

Diversifikasiya Təhlili: Turizm, kənd təsərrüfatı və texnologiya kimi sektorlara diqqət yetirməklə Azərbaycanın neft və qazdan asılılığını azaltmaq üçün iqtisadiyyatını necə şaxələndirdiyinin araşdırılması.

İnfrastruktur və İnkişaf: Limanlar, logistika və sənaye zonaları daxil olmaqla Xəzər dənizi ilə bağlı infrastruktur layihələrinin və inkişaf təşəbbüslərinin qiymətləndirilməsi.

Ticarət və Regional Münasibətlər: Azərbaycanın digər Xəzəryanı dövlətlərlə ticarət əlaqələrinə dənizin necə təsir etdiyini və onun regional əməkdaşlığa necə töhfə verdiyini araşdırmaq.

Ətraf mühitə təsirlər: Xəzər dənizi fəaliyyətlərinin Azərbaycanın ekosisteminə ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsi və bunun uzunmüddətli iqtisadi dayanıqlığa necə təsir göstərə biləcəyi.

Siyasət nəticələri: Xəzər dənizi ehtiyatlarının idarə edilməsində Azərbaycanın həyata keçirdiyi siyasət seçimlərini və bunların ölkənin iqtisadi sabitliyinə və inkişafına necə təsir etdiyini araşdırmaq.

Yekun olaraq qeyd edək ki, “Xəzər dənizinin Azərbaycana iqtisadi təsiri” mövzusunda araşdırmalar regionda iqtisadiyyat, geosiyasət və ekoloji amillərin mürəkkəb qarşılıqlı təsirini başa düşmək üçün vacibdir. O, siyasətçilərə, biznes qurumlarına və alimlərə bu kritik su hövzəsi kontekstində ölkənin iqtisadi inkişafı və davamlılığı ilə bağlı məlumatlı qərarlar qəbul etməyə kömək edə bilər.

Material və metod

Xəzər dənizinin Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri həm geosiyasi, həm də iqtisadi baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələdir. Bu tədqiqat Xəzər dənizinin Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün yaratdığı imkanları və çağırışları anlamaq məqsədi daşıyır. Bu məsələ ona görə çox aktualdır ki, Azərbaycan Xəzər dənizi ətrafında bir çox dövlətlərlə bir yerdə yerləşir. Bundan əlavə, Xəzər dənizi əhəmiyyətli neft və təbii qaz ehtiyatları ilə tanınır. Azərbaycan neft və qaz sektoruna əhəmiyyətli investisiyalar yatırır və bu resursun iqtisadiyyata təsirlərini başa düşmək kritik məsələdir.

Tədqiqatın ümumi məqsədi Xəzər dənizinin Azərbaycan iqtisadiyyatına təsirini qiymətləndirmək və bu təsirin iqtisadi artım, məşğulluq, ticarət, ekoloji dayanıqlıq və iqtisadiyyatın diversifikasiyası kimi müxtəlif ölçülərini araşdırmaqdır. O, həmçinin Xəzər dənizi ilə bağlı infrastruktur layihələri və iqtisadi inkişaf təşəbbüslərini həll etməklə bu strateji regionda Azərbaycanın rolunu və iqtisadi göstəricilərini anlamaq məqsədi daşıyır.

Tədqiqat üçün tələb olunan materiallar Azərbaycan hökumətinin hesabatları, beynəlxalq təşkilatların məlumatları, neft-qaz şirkətlərinin məlumatları, akademik mənbələr, ticarət və gömrük məlumatları kimi müxtəlif mənbələrdən əldə edilə bilər. Coğrafi məlumatlar, tarixi qeydlər, xəritələr, sorğular və müvafiq maraqlı tərəflərlə müsahibələr kimi materiallar da istifadə edilə bilər.

Metodlara iqtisadi təsirin qiymətləndirilməsi, diversifikasiya təhlili, infrastruktur və inkişafın qiymətləndirilməsi, ətraf mühitin qiymətləndirilməsi, siyasət təhlili və ədəbiyyatın icmalı daxildir. Bu üsullar Xəzər dənizinin Azərbaycan iqtisadiyyatına təsirini hərtərəfli öyrənməyə kömək edəcək.

Təhlil və müzakirə

Tez-tez “dünyanın ən böyük gölü” adlandırılan Xəzər dənizi Azərbaycan da daxil olmaqla beş ölkə ilə əhatə olunmuş unikal su hövzəsidir. Onun strateji yerləşməsi və zəngin təbii sərvətləri, xüsusən də neft və qaz ehtiyatları onu regionda iqtisadi və geosiyasi mülahizələrin mərkəzinə çevirib. Bu esse Xəzər dənizinin Azərbaycana çoxşaxəli iqtisadi təsirini tədqiq edir, onun ölkənin iqtisadi inkişafına, diversifikasiyasına, ticarətinə, infrastrukturuna və ekoloji dayanıqlılığa necə təsir etdiyini araşdırır [2, 44].

Xəzər dənizi, ilk növbədə, öz enerji resursları hesabına Azərbaycana əhəmiyyətli birbaşa iqtisadi təsir göstərir. Xəzər dənizində neft və təbii qaz ehtiyatlarının kəşfi və istismarı Azərbaycanı enerji istehsal edən ölkəyə çevirdi. Bu, dövlət gəlirlərinin, birbaşa xarici investisiyaların və enerji sektorunda iş imkanlarının əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olmuşdur. Enerji ixracından əldə edilən gəlir Azərbaycanda infrastrukturun inkişafı, sosial proqramlar və dövlət xidmətlərinin maliyyələşdirilməsində həlledici rol oynayır. Bu kapital axını ölkənin iqtisadi artımına, ÜDM-in və adambaşına düşən gəlirin artmasına kömək etdi.

Azərbaycan öz iqtisadiyyatının qlobal neft və qaz qiymətlərindəki dalğalanmalara həssaslığını dərk edərək, diversifikasiya səylərini həyata keçirmişdir. Enerji iqtisadiyyatın təməl daşı olaraq qalmasına baxmayaraq, hökumət turizm, kənd təsərrüfatı və informasiya texnologiyaları kimi qeyri-neft sektorlarını inkişaf etdirmişdir. Bu diversifikasiya təşəbbüsləri ölkənin enerji ixracından asılılığını azaltmaq və daha dayanıqlı və balanslaşdırılmış iqtisadiyyat yaratmaq məqsədi daşıyır. Bununla belə, keçid mərhələli olub və bu diversifikasiya səylərinin uğuru davamlı prosesdir [3, 17].

Xəzər dənizi Azərbaycan üçün təkcə enerji mənbəyi deyil, həm də mühüm ticarət yoludur. Qonşu ölkələrə və beynəlxalq bazarlara çıxışı təmin edir, mal və resursların ixracını asanlaşdırır. Azərbaycanın Xəzər dənizindəki limanları iqtisadi fəallığın və transsərhəd ticarətin artmasına töhfə verməklə, xüsusilə Xəzəryanı dövlətlərlə regional ticarət üçün qapı rolunu oynayır. Bundan əlavə, dəmir yolu və avtomobil yolları kimi nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı Azərbaycanın Avropa və Asiyanı birləşdirən tranzit qovşağı kimi mövqeyini gücləndirib.

Cədvəl 1

Ümumi iqtisadi göstəricilər

Göstəricinin adı	Sətrin kodu	Hesabat rübündə
A	B	1
Yük daşınmışdır, min ton	1	
o cümlədən əlaqələr üzrə:		
xarici əlaqə	1.1	
ondan:		
idxal yükləri	1.1.1	
ixrac yükləri	1.1.2	
tranzit yüklər	1.1.3	
xarici limanlararası	1.1.4	
kabotaj əlaqə	1.2	

Yük dövriyyəsi, min ton-km	2	
o cümlədən əlaqələr üzrə:		
xarici əlaqə	2.1	
ondan:		
idxal yükləri	2.1.1	
ixrac yükləri	2.1.2	
tranzit yüklər	2.1.3	
xarici limanlararası	2.1.4	
kabotaj əlaqə	2.2	
Yük daşınmasından əldə olunan gəlir, min manat	3	
o cümlədən əlaqələr üzrə:		
xarici əlaqə	3.1	
kabotaj əlaqə	3.2	
Yük daşınmasına çəkilən xərclər - cəmi, min manat	4	
Sərnişin daşınmışdır, min nəfər	5	
o cümlədən əlaqələr üzrə:		
xarici əlaqə	5.1	
ondan:		
xarici ölkələrdən	5.1.1	
xarici ölkələrə	5.1.2	
tranzit	5.1.3	
xarici limanlararası	5.1.4	
kabotaj əlaqə	5.2	
Sərnişin dövriyyəsi, min sərnişin-km	6	
o cümlədən əlaqələr üzrə:		
xarici əlaqə	6.1	
ondan:		
xarici ölkələrdən	6.1.1	
xarici ölkələrə	6.1.2	
tranzit	6.1.3	
xarici limanlararası	6.1.4	
kabotaj əlaqə	6.2	
Sərnişin daşınmasından əldə olunan gəlir, min manat	7	
o cümlədən əlaqələr üzrə:	7.1	

xarici əlaqə		
kabotaj əlaqə	7.2	
Sərnişin daşınmasına çəkilən xərclər - cəmi, min manat	8	
Daşınmış konteynerlərin (TEU) sayı, ədəd	9	
Daşınmış konteynerlərin (TEU) ümumi tonnajı, min ton	10	

Mənbə: [1]

Xəzər dənizi Azərbaycanda mühüm infrastrukturun inkişafı layihələri, o cümlədən limanların, logistik mərkəzlərin və sənaye zonalarının tikintisini gördü. Bu layihələr məşğulluq imkanları yaradıb və ölkənin logistik imkanlarını yaxşılaşdırıb, ticarəti və rəqabət qabiliyyətini artırıb. İnfrastruktura investisiyalar təkcə iqtisadiyyatı yüksəltməyib, həm də bir çox Azərbaycan vətəndaşlarının həyat səviyyəsini yaxşılaşdırıb [5].

Xəzər dənizinin ehtiyatlarının istismarı onun ətraf mühitə təsiri ilə bağlı narahatlıqları artırıb. Neft dağılmaları, çirklənmə və həddindən artıq balıq ovu Xəzər dənizinin ekosisteminin üzləşdiyi ekoloji problemlər sırasındadır. Bu problemlərin potensial iqtisadi nəticələri var, çünki zədələnmiş ekosistem balıqçılıq, turizm və kənd təsərrüfatına təsir göstərə bilər. Uzunmüddətli iqtisadi dayanıqlığı təmin etmək üçün Azərbaycanın bu ekoloji çağırışları həll etməsi və Xəzər dənizindəki fəaliyyətlərində davamlı təcrübələri qəbul etməsi mütləqdir.

Azərbaycan hökumətinin Xəzər dənizi və onun ehtiyatları ilə bağlı siyasəti və qaydaları iqtisadi təsirə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Hökumət iqtisadi artımın təşviqi və ekoloji dayanıqlılıq arasında tarazlıq yaratmalıdır. Bundan əlavə, regional əməkdaşlıq və Xəzəryanı dövlətlərlə diplomatik münasibətlər regionda ticarət və iqtisadi fəaliyyətlərə təsir göstərir [4, 24].

Nəticə olaraq, Xəzər dənizinin Azərbaycana iqtisadi təsiri dərin və çoxşaxəlidir. O, ölkənin iqtisadi artımına, enerji istehsalına və infrastrukturun inkişafına töhfə verib. Bununla belə, potensial riskləri azaltmaqla yanaşı, müsbət iqtisadi təsirləri maksimuma çatdırmaq üçün şaxələndirmə, ekoloji dayanıqlıq və effektiv siyasətin qurulması ehtiyacı da daxil olmaqla problemlər həll edilməlidir. Xəzər dənizi Azərbaycanın iqtisadi mənzərəsində həlledici rol oynamağa davam etdiyi üçün siyasətçilər və maraqlı tərəflər ölkənin gələcəyi üçün dayanıqlı və şaxələndirilmiş iqtisadiyyatı təmin etməklə yanaşı, onun faydalarından istifadə etmək üçün birlikdə çalışmalıdırlar.

Nəticə

Yekun olaraq qeyd edək ki, Xəzər dənizinin Azərbaycana iqtisadi təsiri ölkənin iqtisadi mənzərəsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən mürəkkəb və çoxşaxəli hadisədir. Bu esse bir neçə əsas nəticəni vurğuladı:

1. Enerji Bumu və İqtisadi İnkişaf:

Böyük neft və qaz ehtiyatlarına malik Xəzər dənizi Azərbaycanın enerji istehsal edən ölkəyə çevrilməsində mühüm rol oynamışdır. Bu, dövlət gəlirlərini, xarici sərmayələri və enerji sektorunda məşğulluğu əhəmiyyətli dərəcədə artırdı, əhəmiyyətli iqtisadi artıma və adambaşına düşən gəlirin artmasına səbəb oldu.

2. Diversifikasiya bir zərurət olaraq:

Neftdən asılı iqtisadiyyatın zəifliyini dərk edərək, Azərbaycan diqqəti turizm, kənd təsərrüfatı və texnologiya kimi qeyri-neft sektorlarına yönəltməklə diversifikasiya səylərinə başlayıb. Bu təşəbbüslərin uğuru daha dayanıqlı və balanslaşdırılmış iqtisadiyyat yaratmaq üçün çox vacibdir.

3. Ticarət və Nəqliyyat Qovşağı:

Xəzər dənizi Azərbaycanı qonşu ölkələrlə və beynəlxalq bazarlarla birləşdirən mühüm ticarət yolu kimi xidmət edir. Ölkənin Xəzərdəki limanları iqtisadi artıma töhfə verərək transsərhəd ticarəti inkişaf etdirmiş, eyni zamanda təkmilləşdirilmiş nəqliyyat infrastrukturunu onun əsas tranzit qovşağı kimi mövqeyini möhkəmləndirmişdir.

4. İnfrastruktur və İnkişaf:

Xəzərlə bağlı infrastruktur layihələrinə investisiyalar təkcə iqtisadi artıma təkan verməklə yanaşı, bir çox azərbaycanlıların həyat səviyyəsini də yaxşılaşdırıb. Limanların, logistik mərkəzlərin və sənaye zonalarının inkişafı iş yerləri yaratdı və ölkənin logistik imkanlarını artırdı.

5. Ətraf Mühit Problemləri və Davamlılıq:

Neft dağılımları və çirklənmə kimi Xəzər dənizi fəaliyyətlərinin ətraf mühitə təsiri xeyli problem yaradır. Uzunmüddətli iqtisadi dayanıqlığı təmin etmək üçün Azərbaycan bu məsələləri həll etməli və Xəzərin ehtiyatlarından istifadəsində davamlı təcrübələr qəbul etməlidir.

6. Siyasət və Regional Əməkdaşlıq:

Azərbaycan hökumətinin siyasəti və regional diplomatik əlaqələri Xəzər dənizinin iqtisadi təsirinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. İqtisadi artımın tarazlaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi, digər Xəzəryanı dövlətlərlə əməkdaşlıq əlaqələrinin saxlanması davamlı iqtisadi faydalar üçün həyatı əhəmiyyət kəsb edir.

Xülasə, Xəzər dənizinin Azərbaycan iqtisadiyyatındakı rolu mühüm əhəmiyyət kəsb edir və potensial ekoloji və iqtisadi risklərin aradan qaldırılması üçün diqqətli idarəetmə və planlaşdırma tələb edən əhəmiyyətli iqtisadi səmərə verir. Xəzər dənizi Azərbaycan üçün əsas iqtisadi amil olaraq qaldığından, gələcək illərdə də onun müsbət iqtisadi təsirinin davam etdirilməsi və artırılması üçün

ehtiyatlı siyasət, diversifikasiya strategiyaları və ətraf mühitin mühafizəsi səyləri vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Dövlət Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti (2023) Mənbə: <https://www.stat.gov.az/menu/4/e-reports/az/25/adxdgqsc/>
2. Həsənov Ə.M. Xəzər – Qara dəniz hövzəsi və Cənubi Qafqazın geoiqtisadiyyatı: Azərbaycanın enerji siyasəti. Bakı, “Zərdabi LTD” MMC, 2016, 296 s.
3. İsmayilov Ç. Xəzər dənizinin və sahilələri ərazilərin ekologiyası. Ayna Mətbu Evi., 2005, 127 s.
4. Mehdiyeva E. E. Xəzər dənizinin və sahil ərazilərinin təbii resurs potensialının mənimsənilməsi və istifadəsinin ekoloji – coğrafi və sosial – iqtisadi qiymətləndirilməsi (Magistr dissertasiyası). Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, 2016, 79 s.
5. Xəzəri “dəniz”ə çevirmək cəhdləri və reallıq (2023) Mənbə: <https://bakuresearchinstitute.org/the-attempts-to-make-the-caspian-a-sea-and-the-reality/?print=pdf>

THE ECONOMIC EFFECT OF THE CASPIAN SEA ON AZERBAIJAN

This article examines the contributions and effects of the Caspian Sea on the economy of Azerbaijan under the title "Economic impact of the Caspian Sea on the economy of Azerbaijan". The Caspian Sea has a strategic position both regionally and internationally and has enabled Azerbaijan to become an important actor in various economic fields, especially in the energy sector. This study analyzes the multifaceted impact of the Caspian Sea on Azerbaijan's economy, including its natural resources, trade routes, infrastructure projects, and environmental factors, and emphasizes the economic and political importance of these connections.

The purpose of this study is to analyze the economic effects of the Caspian Sea on the economy of Azerbaijan.

The main conclusion is that the Caspian Sea makes a great contribution to the development of Azerbaijan's energy sector. Oil and natural gas production support economic growth and increases government revenues.

Thanks to the infrastructure projects implemented in the Caspian Sea, Azerbaijan has made great progress in the field of trade and logistics. It plays an important role in regional and international trade.

Keywords: Caspian Sea, Azerbaijani economy, energy sector, economic diversification, geopolitical relations